

oponentský posudek

RADIMĚŘSKÁ, Božena, „Východní“ Evropa na mentální mapě anglicky píšícího cestovatele od 16. – 18. stol., disertační práce, Ústav světových dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze 2015, 191 s.

Dějiny cestování v raném novověku patří již několik desítek let mezi velmi oblíbená témata evropské historiografie a zájem o tuto problematiku od 70. let 20. století pod vlivem různých aspektů (postupující evropská integrace, lingvistický a prostorový obrat, antropologické a sociologické impulsy v historiografii) neustále roste.¹ V českém dějepisectví lze pozorovat podobnou tendenci jen s tím rozdílem, že se do diskuse o roli a významu cestování zapojili místní historici o něco později (viz klíčové studie Jaroslava Pánka či Zdeňka Hojdy na přelomu 80. a 90. let).² I když se tedy už i v České republice můžeme opřít o významné výsledky, kterých v posledním desetiletí výrazně přibývalo,³ stále ještě se najdou témata, jež jsou doslova „polem neoraným“ (např. dějiny diplomacie, dějiny obchodu), a také metodologicky máme co dohánět, protože interpretačně inspirativních prací je jako šafránu.⁴ Z těchto všech důvodů je bezesporu skvělé, že vznikla předložená práce.

Téma, tj. reflexe střední Evropy anglicky píšícími cestovateli, patří k těm, kterým se u nás nikdo systematicky nevěnoval, i když je nutné zdůraznit, že podobnou problematikou se nedávno,

---

¹ Kromě bohaté anglicky psané literatury (srov. např. klasické dílo Antoni MAŁCZAK, *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge 1995) existuje stejně rozsáhlá německy psaná (Ralph-Rainer Wuthenow, Justin Stagl atd.). Od 70. let vzniklo již několik velmi inspirativních sborníků. Za všechny např. Antoni MACZAK – Hans J. TEUTEBERG (Hg.), *Reiseberichte als Quelle europäischer Kulturgeschichte*, Wolfenbüttel 1982 (s vynikající úvodní studií Michaela Harbsmeiera *Reisebeschreibungen als mentalitätsgeschichtliche Quellen...*). V mladší době pak spatřilo světlo světa hodně monografií, jež se zabývaly vnímáním jednotlivých zemí očima jejich sousedů či jiných evropských národů. Srov. třeba Anja CHALES DE BEAULIEU, *Deutsche Reisende in den Niederlanden. Das Bild eines Nachbarn zwischen 1648 und 1795*, Frankfurt am Main u. a. 1998; Włodzimierz ZIENTARA, *Sarmatia Europiana oder Sarmatia Asiana? Polen in den deutschsprachigen Druckwerken des 17. Jahrhunderts*, Toruń 2001.

² Zásadní byla práce Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie 1551/52*, Praha 1987; TÝŽ, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, ČČH 88, 1990, s. 641-660; TÝŽ, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti (Problémy a úkoly českého výzkumu)*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1995, s. 9-22.

³ Zejména kavalírské cesty byly podrobeny systematickému studiu. Srov. např. Ivo CERMAN, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010; Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ (eds.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje. Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska, I-II*, Praha 2014; Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Pelhřimov 2013. Vznikly ale i práce jinak zaměřené: Luďa KLUSÁKOVÁ, *Cestou do Cařihradu. Osmanská města v 16. století viděná křesťanskými očima*, Praha 2003 či Jiří KUBEŠ (ed.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004.

⁴ Patří mezi ně např. Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15. – 17. století*, Praha 2005.

v souvislosti s cestovateli z románských zemí, zabývala Jaroslava Kašparová.⁵ Božena Radiměřská však našla velmi odlišný způsob, jak se s tématem vyrovnat. Ačkoliv vycházela z podobného zjištění jako výše zmíněná autorka, tj. že cestopisy (její hlavní zdroj) jsou především pramenem k dějinám samotných autorů, a rozhodla se taktéž nahlédnout do jejich mysli, použila optiku tzv. „mentální mapy“, jež byla v našem prostředí donedávna neznámá (inspirovala ji práce Larryho Wolffa). V podstatě chce autorka prozkoumat individuální představy autorů cestopisů o zemích, které popisují. Protože se tyto individuální představy do značné míry kryjí se skupinovými, předsevzala si analyzovat „obrazy“ zemí, jak je vnímaly různé skupiny lidí – konkrétně píše o obchodnících, profesionálech, intelektuálech, duchovních a ženách (viz 2. kapitola, s. 42-57). V každé této kategorii našla a analyzovala dva až čtyři cestopisy z 16. – 18. století, takže měla k dispozici celkově 15 pramenů (s. 21-31). Ve všech případech ji zajímaly nejprve tzv. orientační body, tj. co pro konkrétní autory – postupuje při tom podle stanovené typologie – bylo při sepisování cestopisů nejdůležitější, čemu věnovali největší pozornost, co se jim na popsaných místech líbilo (3. kapitola, s. 58-139). Pak změnila úhel pohledu a sledovala tzv. obrazy marginality, tj. co stálo na okraji jejich zájmu, co se jim nelíbilo a v čem byly popisované země reflektovány jako jiné (4. kapitola, s. 140-172). Práci samozřejmě nechybí závěr (s. 173-182) a seznam pramenů a literatury (obsahuje 54 titulů převážně anglicky psané literatury).

Božena Radiměřská potvrdila, že orientační body na mentálních mapách všech cestovatelů jsou principiálně stejné – jedná se o významná města a městské objekty, které však konkrétní jedinci reflektují do značné míry jinak dle výchozí motivace svého putování. V průběhu 18. století navíc v cestopisech výrazně přibývá subjektivních hodnotících pasáží. Při výzkumu obrazů marginality anglických cestovatelů prokázala, že zásadně odlišné země pro ně představovala z hlediska jazykového a společenského již území od řeky Rýn na východ. Tam umístili „zónu nepohodlí“, kde se stlaly peřiny dvojmo, topilo se v kamnech či spalo na slámě. Čím dále se pohybovali na východ, tím více také refleктоvali nevzdělanost (špatná kvalita univerzit „za“ Vídní), špatné služby či hrubost obsluhy. Citlivě vnímali velké rozdíly mezi postavením „chudých“ nevolníků a „marnotratné“ šlechty. Vnímali též „zašlou slávu“ některých měst, jež měla své nejlepší dny za sebou. Vše přitom porovnávali se svými zvyky a životním stylem obyvatel Ostrovů, který byl považován za „lepší“. Na závěr pak autorka porovnává výsledky své práce s knihou Wolffovou, jenž považuje „východní“ Evropu a její jinakost za osvícenský výmysl západoevropských cestovatelů, kteří projeli Polsko-litevskou unii a Rusko. Autorka argumentuje, že Angličané refleктоvali „jinakost“ zemí za Rýnem již od 16. století, že se tudíž nejednalo jen o ty dvě země zkoumané Wolffem. Také „asijské“ rysy byly Polákům připisovány anglickými cestovateli již v 17. století a s barbarskostí je to podobné – Angličané tak

---

⁵ Jaroslava KAŠPAROVÁ, *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16. – 17. století*, České Budějovice 2010.

občas popisovali i obyvatele německých zemí už na konci 16. století (s odkazem na antické autory). „Vymyšlení“ jiné „východní“ Evropy tedy podle ní rozhodně není záležitostí až 18. století.

Ačkoliv tedy považuji předloženou práci v nejednom ohledu za inspirativní a argumentačně sevřenou, nemohu se ubránit kritickým poznámkám, které ve výsledku kvalitu díla snižují. Při čtení předloženého textu se mi jich postupně shromáždilo hned několik a jsou různé závažnosti. Začnu od těch méně důležitých.

Celá práce je psána velmi kultivovaným jazykem, který je v podstatě prostý gramatických a stylistických chyb. Bohužel se ale – zřejmě při nějaké závěrečné kontrole – stalo, že z textu zmizela řada mezer mezi slovy, jež se pak spojila dohromady. Hned na s. 9 se to událo dvakrát a v celém textu jsou pak takových míst desítky. Také autorka občas používá nevhodné anglismy či jiná spojení (s. 23: „dobrá rodina“, „ambasador“, „podat výčet“, „gentleman z Flander“; s. 42 i jinde: „grand turista“...).

Daleko závažnějším problémem je podle mne způsob práce s literaturou. Už po pouhém prolistování seznamu použité literatury zaujme čtenáře jedna věc – autorka píše o reflexi střední Evropy anglickými cestovateli, ale používá v podstatě pouze literaturu, která se vztahuje k anglickým cestovatelům a jejich vnímání reality a je psána anglicky. O středoevropské realitě pojednává jen málo titulů a také se autorka připravuje o německé, rakouské či polské vidění věci, jako kdyby se žádný středoevropský historik před ní pohledem anglických cestovatelů nezabýval. Přitom už na začátku citovaný Antoni Mączak využil mnoha svědectví anglických cestovatelů a k řadě témat se vyjádřil (např. k úrovni hospod, cest, k nebezpečí na cestách apod.). Velmi citelně v práci chybí zejména německy psaná literatura, a to jak ta obecnější (viz úvod tohoto posudku + např. práce o apodemikách), tak dílčí analytické studie. Píše např. o úrovni středoevropských univerzit, ale necituje jedinou práci o vysokých školách v raném novověku (s. 154 nn). Podobně pojednává o „marnotratnosti“ šlechty na příkladě kočárů tažených šestispřežím, což považuje za „výstřelek“ (s. 159), ovšem opět nepracuje s žádným dílem o dějinách šlechty a jejím životním stylu, jež vysvětluje specifickou šlechtickou racionalitu. Netvrdím, že by se znalostí dílčí literatury dospěla k zásadně jiným závěrům. Tyto práce by jí ale pomohly zasadit zkoumanou problematiku do širšího kontextu, ukázaly by limity výpovědí cestovatelů (ti totiž často přehánějí a jeví se jako pyšní cizinci, kteří „vidí jen výjevy“) a nabídly by jí mnoho materiálu k porovnání. Mohla by pak daleko lépe posoudit relevantnost svých závěrů. Zejména by se jí hodila znalost studií o tom, jak reflektovali Angličané rakouské země⁶ či bohaté město Gdaňsk.⁷ Někdy by ale bohatě stačilo, kdyby autorka využila stávající

---

⁶ Erwin STÜRZL, *Das Österreichbild in den englischen Reisebeschreibungen des 17. Jahrhunderts*, in: Österreich und die angelsächsische Welt. Kulturbeziehungen und Vergleiche, Wien – Stuttgart 1961, s. 68-90; Dietlinde WEHRENFENNIG, *Englische Reiseliteratur über Österreich von 1650-1750*, Diss., Wien 1963; Harald TERSCH, *Zwei Bilder einer Stadt. Wien und seine Hofstaat in der Reiseliteratur um 1700*, in: Susanne Claudine Pils – Jan Paul Niederkorn (Hg.), *Ein zweigeteilter Ort? Hof und Stadt in der Frühen Neuzeit*, Wien 2005, s. 123-153.

českou literaturu, a pak by nemusela „objevovat Ameriku“. Patrné je to např. v pasážích o dvojitě stlaných peřinách ve střední Evropě. To samé reflektovali i francouzští cestovatelé, jak doložila již před 20 lety Milena Lenderová.⁸ Dále je autorka nesystematická v citování českých či slovenských překladů anglických cestopisů. Burneyho cestopis v českém vydání z roku 1966 cituje (s. 29), ovšem překlady děl Browna, Morysona či Lady Mary nikoliv.

Za slabší považuji kapitolu 1.2., v níž autorka vysvětluje prostorové ukotvení své práce a zabývá se tím, jak definovat prostor mezi západní Evropou a Ruskem. Shrnuje názory několika historiků (Miller, Wandycz, Wolff, Křen), z nichž někteří ani nejsou specialisty na raný novověk. Nakonec ovšem zvolila autorka vlastní řešení (mně osobně blízké), které označuje jako kompromisní. Mluví o „(středo)východní Evropě“ (s. 18), ovšem v dané kapitole tento prostor nijak nevymezuje, takže čtenáři nezbyvá než počkat si ještě několik stran (viz s. 31), aby pochopil, kterým zemím se bude věnovat. Nakonec to jsou trochu překvapivě německé části Svaté říše římské (o nich totiž v dané kapitole 1.2. ani jednou nepíše), české země, Polsko (Litva ne) a Uhry (Chorvatsko a Dalmácie ne). Zvláštní pak je, že práce nese titul „*Východní Evropa*“ na mentální mapě..., což je zřejmě míněno jako kritická narážka na pojetí východní Evropy v díle L. Wolffa (zabýval se Polsko-Litevskou unií a Ruskem). Podle mého to ale není vhodný název, protože neodpovídá vlastnímu obsahu a navíc autorka několikrát proklamovala, že primárním cílem práce není polemizovat s Wolffem.

Co se týká vlastní analýzy, pak k ní mám také několik dílčích výhrad. Předně se domnívám, že typologie cestovatelů není dotažená a neobsahuje všechny základní typy cestovatelů, kteří v daném prostoru přicházejí do úvahy. Zejména mi v ní chybí jedna velmi podstatná kategorie, a to jsou šlechtici. Jejich manželky jsou pojednány zvláště, ale hledisko jejich mužů tematizováno není. Přitom se dochovalo hodně zpráv zejména z kavalírských či diplomatických cest Angličanů na kontinent.⁹ Také si myslím, že zvolený vzorek nepatří k největším, což výrazně snižuje jeho vypovídací možnosti (výběr pramenů a jeho zdůvodnění na s. 21 nejsou přesvědčivě vysvětleny). Často se pak stává, že autorka činí závěry na základě znalosti dvou tří pramenů z různé doby, a protože navíc v zásadě nic nekomparuje s obecnou i dílčí literaturou k cestovatelům z jiných zemí (viz výše; jen na s. 121 výjimečně odkazuje na jeden francouzský cestopis), stojí její vývody poněkud „na vodě“.

---

⁷ Michael NORTH, *Englische Reiseberichte des 17. Jahrhunderts als Quelle zur Geschichte der königlich-preußischen Städte Danzig, Elbing und Thorn*, in: B. Jähnig – P. Letkemann (Hg.), *Thorn. Königin der Weichsel 1231-1981*, Göttingen 1981, s. 197-208.

⁸ Milena LENDEROVÁ, „*Peřina nahoře i vespod*“ aneb *Francouzská vize českých zemí v 18. století*, in: Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Série C, Ústav jazyků a humanitních studií 1, 1995, s. 109-121.

⁹ Viz např. William CROWNE, *A True Relation of All the Remarkable Places and Passages Observed in the Travels of the Right Honourable Thomas lord Howard, earle of Arundell and Surrey...*, London 1637 (Howard byl vyslancem u císaře Ferdinanda II. v roce 1636); John BURBURY, *A Relation of a Journey of the Right Honourable My Lord Henry Howard, from London to Vienna, and thence to Constantinople*, London 1671. Autor sám nebyl šlechticem, ale věrně zachycoval aktivity svého pána a přidal velmi zajímavý popis města Vídně (s. 37-51). Vydány jsou též dopisy Williama Templa z 60. let 17. století, když cestoval po Porýní.

Občas pak chybně interpretuje analyzovaný pramen, což se stalo např. v případě Lady Mary (s. 130). Autorka píše, že cestovatelku oslnila reprezentativnost císařských paláců, jejich zařízení, úroveň hostin apod. a že v tomto kontextu použila obraty typu „*I never saw...*“. Pokud vím, pak v jejích celkem 10 dopisech z Vídně se toto spojení nachází pouze dvakrát a k samotné Vídni se vztahuje pouze jednou. Jedná se o dopis z 8. září 1716, v němž píše, že byla pozvána na oběd do zahrady hraběte Schönborna a že ji uchvátilo vídeňské předměstí: „*I must own, I never saw a place so perfectly delightful as the Fauxburg of Vienna. It is very large, and almost wholly composed of delicious palaces ... Count Schoonbourn's villa is one of the most magnificent...*“ Nenadchly ji tedy císařské paláce, ale šlechtická předměstská letní sídla, jež vznikala po roce 1683 jako houby po dešti. Na tomto místě je opět patrné, že autorka nedostatečně pracuje se sekundární literaturou, protože toto (stížnosti cizinců na špatnou úroveň bydlení samotného císaře v Hofburgu a naopak obdivná vyjádření na adresu místní šlechty a jejích paláců) je velmi známá a dobře prozkoumaná věc.¹⁰

Poslední věcí, kterou musím zmínit, je nedostatečné zdůvodnění a vysvětlení použité metody. V úvodní části práce poněkud postrádám pasáže, v nichž by autorka osvětlila, jaké možnosti interpretace cestopisů se vlastně obecně nabízejí (cestopisy jako zdroje informací k navštíveným zemím, k jejich hospodářské a kulturní úrovni, cestopisy jako prameny k dějinám myšlení apod.). Tím by jednak dokázala, že se v tématu dostatečně orientuje a je si vědomá předností a nedostatků konkrétních přístupů. Pak by také lépe mohla zdůvodnit, proč se vydala „svou“ cestou. Ani její vlastní metoda však není přesvědčivě vyložena. Autorka se tomu věnuje na s. 13-15 a pak už jen krátce na s. 58 a 140, kde však necituje jediný titul, z něhož se poučila či s kterým by svůj způsob řešení porovнала. Přitom např. na s. 141 (a dalších) by se jednoznačně dalo srovnávat např. s výzkumy Lucie Storchové o českých cestopisech do Egypta (viz pozn. 4) – také ona píše o obrazech marginality...

Pokud bych to měl vše shrnout, musím přiznat, že jsem na rozpacích. Na jedné straně vidím schopnost určit nosné téma, položit si vhodnou otázku a najít velmi zajímavý způsob, jak na ni odpovědět. Také oceňuji kultivovaný styl vyjadřování, který čtenáře zaujme. Bohužel ale také vidím relativně malou pramennou základnu a zejména nedostatečnou znalost sekundární kontextuální literatury, které znemožňují, aby autorka dokázala na svou otázku komplexněji odpovědět. To vše ještě doplňují drobná pochybení, v některých pasážích zbytečně dlouhé citáty z pramenů, jež ubírají místo vlastní interpretaci (zejm. s. 71-74, 84-93, ale i 99-107, 113-122, 141-147), takže se vlastní text práce výrazně zkracuje a sotva dosahuje rozsahu, jež disertační práce v oboru historie mívají (cca

---

¹⁰ Za všechny srov. cestopis Casimira Freschota z roku 1705. K Freschotovi a jeho spisu srov. Milena LENDEROVÁ, *Casimir Freschot: Zpráva o vídeňském dvoře (Vídeň a habsburská říše očima francouzského benediktina)*, Opera historica 5, 1996, s. 293-307; k Hofburgu jako úmyslně budovanému konglomerátu gotických, renesančních a barokních staveb blíže Matthias MÜLLER, *Der Anachronismus als Modernität. Die Wiener Hofburg als programmatisches Leitbild für den frühneuzeitlichen Residenzbau im Alten Reich*, in: Marina DIMITRIEVA – Karen LAMBRECHT (Hg.), Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat, Stuttgart 2000, s. 313-342.

200-250 stran). Předložené dílo mi připomíná červené jablko. Má krásnou slupku lákající k ochutnání, ale po zakousnutí zjistíte, že vám zas až tak moc nechutná. **Text tedy podle mne ještě splňuje kritéria kladená na disertační práce v našem oboru, k obhajobě ho doporučuji a navrhuji klasifikaci prospěla.** Pokud však autorka bude uvažovat o knižním vydání své práce, měla by zohlednit alespoň některé z mých výhrad.

v Pardubicích, 8. června 2015

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.